

Het belang van een gedenkteken

Eind 2001 wordt in het Amsterdamse Oosterpark het monument ter herdenking van de slavernij onthuld. Nederland is daarmee in vergelijking met landen als de Verenigde Staten, Frankrijk en Engeland relatief laat. Dit artikel belicht – met bijzondere aandacht voor de standpunten van Afro-Surinaamse en andere Caraïbische Nederlanders – de discussie rond de totstandkoming van het Nederlandse slavernijmonument.

Het was op 1 juli 2001 138 jaar geleden dat de slavernij in de voormalige Nederlandse koloniën in West-Indië (Suriname, de Antillen, Aruba) werd afgeschaft.

Destijds in 1863 trof de Nederlandse regering een schadevergoedingsregeling. Voor de planters, wel te verstaan. Zij werden door de regering gecompenseerd voor het verlies van hun 'roerende goederen', zoals de slaven toen werden beschouwd.

Aan een schadevergoeding voor het leed van de slaven werd in die dagen niet gedacht.¹ Ook later is het er niet meer van gekomen. Dat is kenmerkend voor de houding die de Nederlandse regering lange tijd had ten opzichte van het slavernijverleden. Die geschiedenis op zichzelf, en de belangen van slaven en hun nazaten werden lange tijd min of meer veronachtzaamd.

Ook recent heerste er nog, zoals de historicus Van Stipriaan Luiscius het uitdrukte, een 'oorverdovende stilte' over de slavernij. Maar weinigen hadden

kennis van het slavernijverleden en de impact ervan op de Nederlandse samenleving. Tegenwoordig lijkt hier langzaam maar verandering in te komen.

Door de langdurige aanwezigheid (ongeveer driehonderd jaar) van Nederland als koloniale mogendheid in West-Indië woont vandaag de dag een groot aantal Nederlanders van Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse afkomst in Nederland. De nazaten van slaven onder hen, tweehonderduizend in getal, vormden lange tijd een levende maar zwijgende herinnering aan het slavernijverleden.

Zij hielden zich in stilzwijgen over deze pijnlijke episode uit de eigen en de Nederlandse geschiedenis. Langzaam maar zeker werd dit stilzwijgen doorbroken. Het duurde tot de jaren negentig voordat de roep om erkenning van het leed van de slavernij en de gevolgen hiervan – die aanvankelijk met name vanuit organisaties van Surinaamse Nederlanders klonk – luid genoeg was om onder Nederlandse politici draagvlak te creëren.

Over deze maatschappelijke beweging gaat dit artikel. Ik zal stilstaan bij het ontstaan en de strekking van de maat-

schappelijke discussie over de slavernij. In het bijzonder besteed ik aandacht aan het slavernijmonument: de meest in het oog springende wens van Afro-Surinaamse en andere Caraïbische Nederlanders. Overigens gebruik ik de term 'Afro-Surinaams' in plaats van de eveneens gangbare term 'Creools-Surinaams'. Organisaties die zich inzetten voor erkenning van het slavernijverleden identificeren zich namelijk in het algemeen als Afro-Surinaams of Afro-Europees.²

Dat die Afro-Surinaamse organisaties vooral in de eerste fase van de discussie een prominente rol speelden, wil niet zeggen dat dit artikel alleen over hen gaat. Met name de laatste tijd maken Nederlanders van zeer divers pluimage zich sterk om te komen tot een slavernijmonument, omdat zij een dergelijk gedenkteken voor de samenleving als geheel van belang achten.

Slavernij in West-Indië

De slavernij in de Nederlandse koloniën in West-Indië duurde van 1650 tot en met 1863. Het fenomeen werd mogelijk gemaakt door de transatlantische slavenhandel, waarbij onder meer Britten, Fransen, Portugezen,

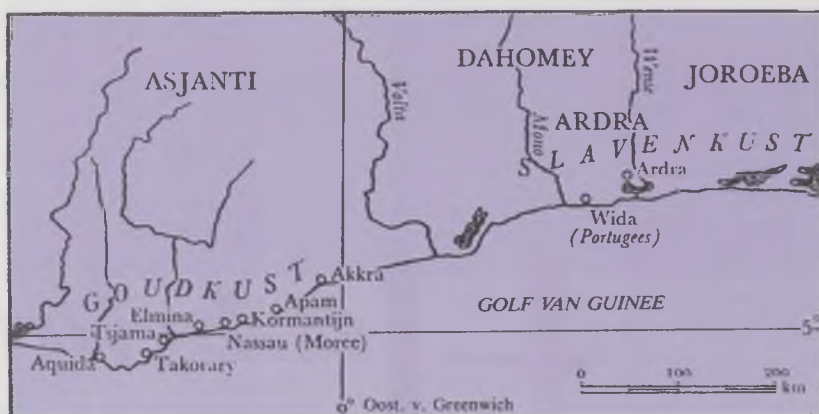
Spanjaarden en Nederlanders slaven uit Afrika haalden om die vervolgens in Noord-, Midden- en Zuid-Amerika en het Caraïbische gebied te verkopen en tewerk te stellen.

De schattingen over het totaal aantal slaven dat van Afrika naar 'de nieuwe wereld' is verscheept, lopen uiteen. Sommigen houden het op 10 miljoen, andere ramen 12 miljoen of zelfs 20 miljoen mensen, waarbij 12 miljoen wellicht de meest gangbare schatting is. Hiervan namen Nederlandse slavenhandelaren (Hollanders en Zeeuwen) ongeveer 5% voor hun rekening: ongeveer 550 duizend mensen.³

Deze tot slaaf gemaakte Afrikanen kwamen vooral in Suriname, Curaçao en de overige Antilliaanse eilanden terecht. Op de plantages in West-Indië aangekomen moesten de slaven, vaak onder mensonterende omstandigheden, arbeid verrichten op suiker-, koffie-, katoen- en cacao- en houtplantages. De ervaring van ruim twee eeuwen slavernij liet de slaven en hun nakomelingen uiteraard niet onberoerd.

Van specialistische kennis tot maatschappelijk issue

Ondanks het feit dat historici en sociaal-wetenschappers veel hebben geschreven over de slavernij, is de kennis over en het inzicht in de slavernij onder de Nederlandse bevolking beperkt gebleven. Mede door de maatschappelijke beweging rond het slavernijverleden – en de inzet van Afro-Surinaamse en andere Caraïbische

De Nederlandse forten en factorijen in Guinee.

Links: Jan Pranger, directeur-generaal van Elmina, met zijn negerslaaf (schilderij van Frans van den Mij).

Nederlanders hierbinnen – lijkt de laatste jaren verandering in deze situatie te komen.

Om met de wetenschappelijke belangstelling voor het slavernijverleden te beginnen: een overzicht over de afgelopen vijftig jaar toont tal van studies die verschillende aspecten van de slavernij belichten, zoals de plantage-economie en slavenarbeid, de rol van Nederland in de slavenhandel, het slavenleven, de demografische ontwikkeling en kerstening van de slavenbevolking, het verzet van weggelopen slaven, de overgang van slavernij naar vrijheid, de houding van de planters en de Nederlandse overheid met betrekking tot de afschaffing van de slavernij en de ontwikkelingen in de visuele verbeelding van de slavernij.⁴

Veel van deze informatie bleef tot enkele jaren geleden nagenoeg beperkt tot de kleine kring van historici en sociaal-wetenschappers.

Nog niet zo lang geleden is de belangstelling voor het slavernijverleden ook een maatschappelijk fenomeen geworden. Via de media kon de Nederlandse samenleving kennisnemen van de roep van de nazaten van slaven om erkenning van het slavernijverleden. De aandacht van de media voor dit streven is aanzienlijk. In tenminste zeventig artikelen belichtten dagbladen in 1999, 2000 en 2001 diverse aspecten van deze maatschappelijke beweging van Afro-Surinaamse (en andere Caraïbische) organisaties om het slavernijverleden voor het voetlicht te krijgen.

Niet alleen streefden zij naar het oprichten van een herdenkingsmonument voor slavernij en slavenhandel, maar deze organisaties bepleitten ook een prominenter plaats van het slavernijverleden in het Nederlandse geschiedenis-onderwijs.

Tegelijkertijd uitten steeds meer nazaten hun behoefte aan onderzoek naar en informatie over hun tot slaaf gemaakte voorouders. In toenemende mate wordt aan deskundigen gevraagd om familie-stambomen te maken. Op 8 februari 2001 is de Stichting voor

Surinaamse Genealogie opgericht. Het slavernijverleden blijkt bovendien een inspiratiebron voor kunstenaars te zijn. Ze gebruiken de slavernij vrijmoedig als thema in hun creaties. De schrijfster Cynthia McLeod, bijvoorbeeld, schreef in de jaren negentig diverse in Nederland en Suriname zeer goed verkochte historische romans over slavernij. En de toneelschrijver Egmond Codfried vertolkte de slavernij in een (drukbezocht) voorleesstuk in het begin van 2001.

Kortom, tegenwoordig is het slavernijverleden onder brede lagen van de Afro-Surinaamse (en andere Caraïbische Nederlanders) – en ook onder ‘witte’ Nederlanders – bespreekbaar geworden. Maar voordat het zover was, moesten met name de Afro-Surinaamse nazaten een taboe doorbreken: een langdurig proces.

taboe doorbreken. Voor 1980 distantiëerden leden van de Creoolse middenklasse zich namelijk van het Afro-Surinaamse erfgoed, inclusief het slavernijverleden. Men wilde dit verleden zo snel mogelijk vergeten. Later, tussen 1980 en 1990, komt dit zwijgen onder druk te staan. Diverse organisaties die pleitten voor de maatschappelijke acceptatie van het Afro-Surinaamse erfgoed, inclusief het slavernijverleden, zagen het licht. Lamur wijst in dit verband op de invloed van de ‘vroegere’ nationalistische beweging in Suriname (1955-1980) op het gedachtegoed van de hedendaagse Afro-Surinaamse organisaties in Nederland.⁵

Na 1990 wordt het thema van de slavernij openlijk besproken. Met name de herdenking van de 135-jarige afschaffing van de slavernij in 1998 gaf een impuls aan de ‘beweging voor

ooit weerklank in de Nederlandse samenleving. Zoals reeds naar voren kwam, besteden de media er ruimschoots aandacht aan. Verder reageerde ook de Nederlandse politiek welwillend.

Die reactie staat vermoedelijk niet op zichzelf. Diverse sociale groepen vragen recentelijk om erkenning van het onrecht dat hen als collectief is aangedaan en van de materiële en psychologische schade die zij dientengevolge hebben geleden. De Nederlandse regering reageert daar de laatste tijd ruimhartig op. Indische en Joodse Nederlanders, bijvoorbeeld, ontvangen financiële compensatie voor het leed dat hen en hun voorouders is aangedaan. Van deze ontwikkeling hebben waarschijnlijk ook de Afro-Surinaamse organisaties geprofiteerd.

Het Nationaal Monument: de discussie

Het Nationaal Monument Nederlands Slavernijverleden is het eerste concrete succes dat de nazaten van slaven voor wie erkenning van het Nederlands slavernijverleden zwaar weegt, hebben geboekt. Verschillende organisaties hebben zich hiervoor sterk gemaakt: de Stichting Eer en Herstel, het Afro-Surinaams Cultureel Centrum (ASCC), de Afro-Europese vrouwenbeweging Sophiedela, het 30 juni/1 juli comité Nederland. Tenslotte heeft ook het Surinaams Inspraak Orgaan zich achter deze organisaties gesteld.⁷

Inmiddels hebben in totaal achttien organisaties zich gebundeld in een landelijk platform: de Stichting Nationaal Monument Nederlands Slavernijverleden. Dit landelijk platform is breed samengesteld, bevat Afrikaanse, Antilliaanse, Arubaanse en Surinaamse organisaties, en is door de Nederlandse regering erkend als gesprekspartner.

Hoe denken onder meer de lidorganisaties van de Stichting Nationaal Monument Nederlands Slavernijverleden over dat slavernijmonument?

Er is een waaier aan opvattingen. De onderstaande argumenten komen vaak in onderlinge samenhang voor:

1 Correctie van historische kennis. De meeste organisaties stellen dat de Nederlandse geschiedenis tot nu toe eenzijdig is. Zij geeft onvoldoende plaats aan de geschiedenis van de slavernij en is in dit opzicht aan revisie toe. Een monument draagt daaraan bij, evenals meer aandacht voor het slaver-

*Het fort Elmina, recent gerestaureerd.
(Foto: Joke Rijken.)*

Taboe

Wanneer is het huidige bewustzijn onder Afro-Surinaamse en andere Caraïbische Nederlanders over het slavernijverleden ontstaan? Deze vraag is niet eenvoudig te beantwoorden.

De antropoloog Lamur plaatst de toenomen belangstelling voor het slavernijverleden in de bredere context van het proces van herwaardering van het ‘eigen’ Afro-Surinaamse culturele en historische erfgoed. Hiertoe moesten, zo stelt Lamur, Surinamers een

erkenning’ onder Afro-Surinaamse Nederlanders.⁶ Langzaam maar zeker namen de ideeën hoe met dit verleden om te gaan vastere vormen aan. Diverse Surinaamse organisaties wensden de totstandkoming van een monument, een grotere herkenbaarheid van het thema slavernij in het curriculum van het geschiedenisonderwijs, en beijerden zich voor de oprichting van een databank over de slavenbevolking.

De roep om erkenning van het slavernijverleden vindt vandaag meer dan

Literatuur

Websites over slavernijmonumenten:
www.slavernijverleden.nl
www.middlepassage.org
www.dusablemuseum.org

Studies over slavenhandel, slavernij, Surinaams nationalisme en het slavernijmonument

P.C. Emmer, *De Nederlandse slavenhandel 1500-1850* (Amsterdam, Antwerpen 2000). Deze studie draagt, volgens veel Afro-Surinaamse en andere Nederlanders, niet bij aan de erkenning van het slavernijverleden. Zie daarom ook de kritische besprekingen van dit boek: E. Vanvugt, 'Een gedenkteken voor de opheffing der slavernij', *Vrij Nederland*, 1 juli 2000, 55-57; G. Willemsen, 'Vuile handen',

Contrast, 8-9; en *Kleio* 7(2000) 36-37.

A. de Kom, *Wij slaven van Suriname* (Bussum 1981).

H.E. Lamur, 'Nationalist Afro-movements in

Latin America: The case of Suriname, 1955-1995', in: *Transforming anthropology*.

G. Oostindie, *Het paradijs overzee. De 'Nederlandse' Caraïben en Nederland* (Amsterdam 1998).

G. Oostindie (red.), *Het verleden onder ogen. Herdenking van de slavernij* (Den Haag 1999).

Hierin met name de artikelen van E. Marshall, G. Oostindie en E. Blakely.

H. Ramsoedh, 'Surinamistiek 1975-2000', *Oso, Tijdschrift voor Surinaamse taalkunde, letterkunde, cultuur en geschiedenis* 20,1(2001) 128-147.

K. Ratelband, *Nederlanders in West-Afrika 1600-1650* (Zutphen 2000).

A. van Stipriaan Luicius, *Surinaams contrast. Roofbouw en overleven in een Caraïbische plantagekolonie 1750-1863* (Leiden 1993).

nijverleden in het Nederlandse geschiedenisonderwijs.

2 Het 'emancipatie-argument'. De realisering van het monument zou bijdragen aan de emancipatie van Afro-Surinamers in de Nederlandse samenleving. Het ASCC is bijvoorbeeld van mening dat het Afro-Surinaamse Nederlanders zou inspireren om te komen tot de verbetering van de eigen sociaal-economische positie.⁸

3 Het 'trauma-argument'. Sommigen zijn van mening dat een groot deel van de nazaten van slaven is getraumatiseerd door het slavernijverleden. De Stichting Eer en Herstel is een vertolker van deze opvatting: nazaten van slaven zouden 'mishandelde zielen' hebben. Een monument maakt volgens hen het koloniale verleden meer bespreekbaar. Het draagt bij aan de verwerking van het verleden door de nazaten en tot het herstel van de verstoorde relatie met Nederland. Ook het Surinaams Inpraak Orgaan is van mening dat het nageslacht van de slaven getraumatiseerd is.⁹

Er is uiteraard ook kritiek op het slavernijmonument te horen. Sommigen zijn van mening dat het slavernijverleden beter zo snel mogelijk kan worden vergeten. De blik moet op de toekomst gericht zijn. Naar het zich laat aanzien is dit anno 2001 een minderheidsstandpunt. Anderen zijn voorstander van een monument, maar vinden dat sommige argumenten voor het monument (onbewust) de positie van Afro-Caraïbische Nederlanders kunnen ondergraven.

Het Caraïbisch-Afrikaans Instituut Nederland (CARAFIN), een organisatie die wetenschappelijk onderzoek verricht naar de erfenis van de slavernij, is bijvoorbeeld van mening dat het 'trauma-argument' op gespannen voet staat met het 'emancipatie-argument'. Het CARAFIN ziet gevaar in het toekennen van negatieve eigenschappen aan nazaten van slaven op grond van het veronderstelde trauma van de slavernij.

Het CARAFIN verwijst hierbij naar wat in de Verenigde Staten bekend staat als de 'Sambo-hypothese'. Deze hypothese stelt, dat Afro-Amerikanen, als gevolg van het slavernijverleden, een gebrekkige persoonlijkheid hebben. Ze tonen geen verantwoordelijkheid, zijn afhankelijk, lui en kinderlijk, waardoor ze maatschappelijk niet vooruit komen.

Deze hypothese is in de Verenigde Staten zwaar bekritiseerd. Ook het CARAFIN brengt naar voren dat voor deze hypothese geen empirische onderbouwing bestaat:

*'Dit uitgangspunt is verwerpelijk, alleen al vanwege de gevolgen die het voor de sociale stijging van Afro-Surinamers en Antillianen binnen de Nederlandse samenleving kan hebben. Deze karikatuur staat haaks op[...] inspiraties die bij grote groepen binnen de Afro-Surinaamse en Antilliaanse gemeenschappen in Nederland leven om op eigen kracht leiding te geven aan hun emancipatie. Vaak ook worden dit soort beweringen als uitgangspunt gebruikt in officiële beleidstukken en onderwijsprogramma's. Of ze kunnen als rechtvaardiging worden gebruikt om zwarte mensen te weigeren voor leidinggevende posities.'*¹⁰

Met andere woorden, het CARAFIN meent dat de voorvechters van erkenning van het slavernijverleden hun argumentatie zorgvuldig moeten afwegen juist om stigmatisering en achterstelling te voorkomen.

Om terug te keren op de visies op het slavernijmonument: verschillende voorstanders zijn van mening dat het monument een eerste stap is – waar het niet bij mag blijven. Zij pleiten onder meer voor een permanente dan wel reizende tentoonstelling in een museum, alsmede voor een onderzoeksbudget. Sommigen vinden dat hierbij het accent moet worden gelegd op projecten die als doel hebben de archieven in Suriname (die zich momenteel in erbarmelijke staat bevinden) te behouden, archieven die voor het achterhalen van bijvoorbeeld familiegeschiedenissen onmisbaar zijn. Veel voorstanders maken zich tenslotte sterk voor prominenter aandacht voor het slavernijverleden in het geschiedenisonderwijs dat op Nederlandse middelbare scholen gegeven wordt.

Dat het slavernijmonument er komt, betekent in elk geval dat de eerste stap in de erkenning van het onrecht van de slavernij is gezet. Voor de Nederlandse nazaten van slaven is dat belangrijk, maar niet zozeer vanuit het oogpunt van rehabilitatie. Het is veeleer het begin van een hopelijk groeiend bewustzijn dat het slavernijverleden fundamenteel deel heeft uitgemaakt én nog steeds uitmaakt van de Nederlandse samenleving.

De rol van de Nederlandse regering

Het mag als een belangrijk succes van Afro-Surinaamse en andere Caraïbische organisaties beschouwd worden dat de Nederlandse politiek positief reageerde op hun streven naar erkenning van het slavernijverleden, en – in het bijzonder – naar de oprichting van een monument. Dat gold voor politieke partijen, zoals bleek uit de positieve uitspraken van Ad Melkert, fractievoorzitter van de PvdA in de Tweede Kamer. Maar ook de Nederlandse regering erkende, bij monde van minister Van Boxtel (Grote Steden- en Integratiebeleid), publiekelijk dat de slavernij een zwarte bladzijde in de Nederlandse geschiedenis is. De symbolische betekenis van deze stellingname mag niet onderschat worden: Voor het eerst in de geschiedenis erkende de Nederlandse regering dat het slavernijverleden in de West een fundamenteel onderdeel van de Nederlandse geschiedenis is en nam zodoende haar verantwoordelijkheid.

Het is te verwachten dat de huidige opstelling van de Nederlandse regering het ongenoegen onder Afro-Caraïbische Nederlanders vermindert en wellicht hun betrokkenheid bij de Nederlandse samenleving bevordert. Immers, met de acceptatie van het slavernijverleden als onderdeel van de Nederlandse geschiedenis zullen velen zich meer erkend voelen. Naast de symbolische betekenis is in de praktijk uiteraard ook de politieke steun van belang. Voor een blijvend symbool is een geschikte locatie en geld nodig. Zonder steun van de Nederlandse regering zou de realisering van het monument ernstig zijn bemoeilijkt.

De realisering van het monument

Nadat de Stichting Nationaal Monument Nederlands Slavernijverleden was opgericht, raakte de verwezenlijking van het monument in een stroomversnelling. De locatie werd vastgesteld en de 'uitstraling' van het monument bepaald. Het monument krijgt als thema '*verbonden door vrijheid*'. Het landelijk platform beoogt hiermee zowel het slavernijverleden en de afschaffing te herdenken, als de betrokkenheid van de burgers in de Nederlandse samenleving te vergroten. '*Het besef dat ons verleden doorwerkt in de hedendaagse multiculturele samenleving is essentieel voor dit gevoel van ver-*

bondenheid [...] De slavernij is in 1863 afgeschaft. Het slavernijverleden blijft ons echter bezighouden. Pas als Nederlanders met verschillende achtergronden in het reine komen met dit pijnlijke verleden zijn we echt verbonden door vrijheid', aldus de website www.slavernijverleden.nl.

Naast het 'statische' monument komt er ook (naar verwachting begin 2002) een 'dynamisch' gedenkteken in de vorm van een instituut voor educatie en herdenking: het Nationaal Instituut Nederlands Slavernijverleden, tevens gevestigd in Amsterdam. Het instituut zal activiteiten die betrekking hebben op het slavernijverleden (op universiteiten, scholen en in musea) coördineren. Over de betekenis van dit instituut zei Barryl Biekman, voorzitter van het Landelijk Platform Slavernijverleden: '*Met een monument ben je er nog niet, maatschappelijk draagvlak creëer je in het onderwijs en de wetenschap.*'¹¹

Het is de bedoeling dat het monument en het instituut breed draagvlak in de Nederlandse samenleving krijgen. Om dit te bevorderen zijn op 16 januari 2001 zesentwintig 'ambassadeurs' (prominente Nederlanders) aangesteld.

Ten slotte

Er zijn aanwijzingen dat de Nederlandse samenleving nog steeds een moeizame relatie met het slavernijverleden heeft.

Scherper gesteld: niet met het slavernijverleden op zichzelf, maar met het beschrijven en benaderen van de slavernij als een fundamenteel onderdeel van de Nederlandse geschiedenis. Van Stipriaan Luiscius merkte hierover op: '*Er lijkt [...] sinds 1863 een oorverdovende stilte te heersen over het slavernijhoofdstuk in de Nederlandse geschiedenis, met een sterk vertekend historisch bewustzijn als gevolg.*'

Hij vermeldt in dit verband dat in de helft van de meest gebruikte geschiedismethoden in de jaren negentig het Nederlandse slavernijverleden niet of nauwelijks aan bod komt. Volgens van Stipriaan Luiscius wordt het teveel 'weggerelativeerd'. Het is in zijn optiek nog steeds een taboe, dat alleen geslacht zou kunnen worden als 'zwarte' en 'witte' Nederlanders met elkaar in gesprek treden over het slavernijverleden.¹²

Als we hem mogen geloven, is er voor de 'ambassadeurs' nog veel werk te verrichten.

Noten

- 1 G. Oostindie, 'Inleiding: een memento, een gebaar', in: G. Oostindie (red.), *Het verleden onder ogen* (Den Haag 1999) 8, 11.
- 2 Hiermee is uiteraard niet gezegd dat de term 'Afro-Surinaams' onder Surinamers meer gangbaar is dan 'Creools-Surinaams'.
- 3 Achtereenvolgens:
G. Oostindie, *Het paradijs overzee. De 'Nederlandse' Caraïben en Nederland* (Amsterdam 1998) 11;
E. Marshall, 'Een Nederlands monument voor de slachtoffers van de slavernij', in: Oostindie (red.), *Het verleden onder ogen*, 33;
E. Vanvugt, 'Een gedenkteken voor de opheffing der slavernij', *Vrij Nederland*, 1 juli 2000, 55. Van laatstgenoemde auteur is tevens de becijfering van het aandeel van de Nederlandse slavenhandel.
- 4 H. Ramsoedh, 'Surinamistiek 1975-2000', *Oso, tijdschrift voor Surinaamse taalkunde, letterkunde, cultuur en geschiedenis* 1(2001) 137-139.
- 5 Uit een gesprek met prof.dr. H.U.E. Lamur, 28 mei 2001.
- 6 Zie over dit proces: H. Lamur (m.m.v. G. Jones en J. Arduin), *Databank Surinaamse Slaven, een studie naar de sociale kenmerken van de slavenbevolking in Suriname* (Amsterdam 1999). H. Lamur, 'Nationalist Afro-movements in Latin America: The case of Surinam, 1955-1995', in: *Transforming anthropology* [ter perse].
- 7 E. Marshall, 'Een Nederlands monument voor de slachtoffers van de slavernij', in: Oostindie (red.), *Het verleden onder ogen*, 37-39. Voor de volledigheid zij opgemerkt, dat Creoolse Surinamers (tegenwoordig steeds vaker Afro-Surinamers genoemd) de op één na grootste bevolkingsgroep vormen onder de Surinaamse Nederlanders; verder zijn er Hindoestaanse en Javaanse Surinamers, en kleinere groepen zoals Chinese Surinamers.
- 8 Idem, 38.
- 9 Idem, 38, 39. De term 'trauma-argument' is mijn formulering (GJ).
- 10 CARAFIN, 'Onzeker in verantwoordelijkheid bij Afro-Surinamers en Antillianen?', *Kumbatitey* 1(2000) 27.
- 11 M. Duursma, 'Publiek stemt over slavernijmonument', *NRC Handelsblad*, 31 maart 2001, 9.
- 12 A. van Stipriaan Luiscius, 'Hunne vrijmaking zou zoo veel geld kosten', *Trouw*, 31 maart 2001, 49-50.